

K DOLOČNEMU ČLENU V SLOVENŠČINI

Starejši slovenski spisi od 16. do 19. stoletja dokazujejo, da je v knjižnem in pogovornem jeziku morala obstajati oblikovna razlika med določnim členom in kazalnim zaimkom (ta, ta, tu). V položajih, kjer bi bila možna pomenska zamenjava omenjenih oblik, je izpričan s členkom *le* spredaj okrepjeni kazalni zaimek (leta, letu). Torej je »poudarna« partikula *le* pred zaimkom bila pomensko relevantna. — Določni člen je v slovenskem pismenstvu obstajal ob pridevniški kategoriji do Ravnikarja (~ 1815). Pri starejših prekmurskih in kajkavskih piscih pa je določni člen celo ob določnem pridevniku razmeroma redek.

Earlier Slovene writings from the 16th to the 19th century demonstrate that between the literary and the colloquial language there must have existed a formal difference between the definite article and the demonstrative pronoun *ta, ta, tu*. In positions where these forms might have been semantically mistaken, a demonstrative pronoun *leta, letu* is attested. Hence the emphatic particle *le* in front of the pronoun was semantically relevant. In the Slovene writing the definite article is to be found along with the adjectival category as long as until Ravnikar (— 1815). With earlier writers from Prekmurje and from the *kajkavski* dialect, however the definite article is comparatively rare even with the definite form of the adjective.

Vprašanje, ali je slovenski »določni člen« tujega ali domačega izvora, je v slovenski strokovni literaturi v glavnem rešeno. Že Kopitar¹ je bil v zvezi s primerom *Ktiro kravo fi drajfhli prodál, to piřano al to zherno?* v zadregi, saj se mu je zdelo, da je ob takih primerih (ob določni obliki pridevnika) člen v slovenščini upravičen, čeprav je izhajal iz načelne trditve, kakor pred njim tudi že drugi slovničarji, da slovenščina člena nima. Na koncu stavka je postavil vprašaj (Was machen wir jedoch mit folgender Ausname... Hier ist to doch kein Pronomen, fondern wirklichen Artikel?). Za njim je isti primer za slovenščino navajal Miklošič.² Z vidika svoje zgodovinskoprimerjalne metode ni mogel obiti tega vprašanja, saj slovenski zgodovinski spisi obstoj člena potrjujejo, le njegov izvor in pogostnost, kakor tudi razvrstitev, ne izhajata iz »stare slovenščine«. Ker v slovanskih jezikih v splošnem te gramatične kategorije ni, je pojav razlagal kot posledico tujega (nemškega) jezikovnega izvora.

Njegov sodobnik Škrabec je veliko razmišljal o funkcionalnosti jezikovnih sredstev v slovenščini, zato ni bil posebno dovzeten za razlage

¹ J. Kopitar, *Grammatik der slavischen Sprache...* Laibach, 1808, str. 215.

² F. Miklošič, *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, Wien 1883, str. 124—150.

o tujejezičnih vplivih. Ni se v celoti opredelil proti členu v slovenskem knjižnem jeziku. Nasprotno, pri določni obliki pridevnika je celo iz zgodovinskih razlogov (v stesl. sta obstajali nominalna in pronominalna sklanjatev pridevnika!) in z ozirom na »krajnsko rabo« zagovarjal njegov obstoj, in sicer takrat, »kadar se hoče mej stvarmi istega imena ena ali druga po lastnosti ali številu določiti.« Navaja primere: *polič ta dobrega (vina), ta čarno, ta lepo, ta prazniško* (suknjo). Po Trubarju navaja *Per-nesite semkaj uno prvo dolgo sukno . . . inu perpelajte unu debelu tele*. Tukaj je člen *uno, unu*, kar pač menda ne more biti germanizem; ako pa ni germanizem *uno, unu*, tudi *tu* ne more biti, kar stoji berž dalje: *oča je zaklal tu debelu tele . . .* V takih primerih torej mi v resnici čutimo potrebo nekega določenega člena in naše slovensko ljudstvo ga v resnici rabi. Ali se je od Nemcev navadilo? Pač ne, ker ga ne rabi, kjer ga Nemci tudi rabijo, to je pred samostalniki, temuč le v primerih, kjer so ga rabili stari Slovenci po potrebi domačega jezika.³ Prav tako je še kasneje poudarjal, da je nedoločni člen splošnoslovenska značilnost in ga je v dialektoloških zapisih zaradi sintaktične jezikovne točnosti še posebej zahteval (v oceni Šasljevih Bisernic, Cvetje, XXVI, zv. 8; 1909).

S primerjalnega vidika je ponovno obširneje o členu nedavno razpravljaj Kolarič.⁴ Prikazal je kategorije rabe določenega in nedoločenega člena v začetnih slovenskih rokopisih in tekstih, v narodnih pesmih in v nekaterih narečjih, ter poudaril njuno upravičenost v knjižnem jeziku. Kakor Škrabec je prišel do zaključka, da se je člen razvil kot sintaktično in stilistično sredstvo iz potreb domačega jezika. Res je, da določni člen v sodobnem knjižnem jeziku tu in tam že opazimo, običajno pod narekovaji, znano pa je, da je ob določni obliki pridevnika in njemu pomensko enakih besedah, pogovorno splošno v rabi. Naj navedem nekaj primerov iz Finžgarjeve Makalonce in dnevnega časopisja:

»Če ni to sam *ta rogati!*« je v strahu pomislil (str. 41). — »Sam *ta višji vrag* iz dna pekla naj vzame *ta pijanski* denar in še tebe . . .« — (str. 57). — »Če ni v Kravji dolini *ta bele kače*, ki ima demantno krono na glavi, vanj vse kače požgem.« (str. 83).

»Kevdrski« štirje ne morejo razumeti, zakaj jih mati skuša prepričati, da je bolje, če se drže bolj zase, češ da niso prava in zaželena družba onim »*ta zgornjim*« (Delo, 17. XI. 1971). — Ker ga slej ko prej pričakujejo pri nas, so se

³ S. Škrabec, Cvetje XVI, 3. zv. 1895.

⁴ R. Kolarič, Določna in nedoločna oblika slovenskega pridevnika; Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu; V. 1960 str. 185—197, Določni in nedoločni spolnik v slovenščini; Zbornik za filologiju i lingvistiku; Novi Sad 1961-62; str. 170—173; Določni in nedoločni spolnik v slovenščini; Jis št. 2, 1961-62 str. 40.

v Iliriji odločili, da kaj kmalu pošljejo na trg »tiste ta prave« lasulje, za katere menijo, da bodo še bolj iskan lepotni dodatek (Delo, 5. XII. 1971).

V sodobnem času se jezikoslovci ponovno vračajo k vprašanju izvira nekaterih netipičnih kategorij in pojasnjujejo nastanek tovrstnih pojavov z vplivi jezikovne »interference«,⁵ ki je značilna za bilingvistična območja dveh ali celo več po strukturi nesorodnih jezikov. Znano je, da slovanski jeziki ne poznajo stalnega oblikovnega (gramatičnega) sredstva za izražanje natančnejše določenosti besede (determiniranosti) v smislu zvrst — posameznik (genus: species — die Frau; eine Frau; diese Frau) pri kategoriji nomen (samostalniki, pridevniki), kar je značilnost romanskih in germanskih jezikov.

Starocerkvena slovanščina, kot je dokazal Kurz,⁶ samostojnega člena v smislu zvrst — posameznik ni poznala. Grške zveze z določnim in nedoločnim členom so, razen določne oblike pridevnika, kjer se je ustalil kazalno-oziralni členek *-jъ, -ja, je* (*dobrъjъ, dobraja, dobroje*), prevedene z drugimi leksikalno-sintaktičnimi možnostmi.

Bolgarščina in makedonščina sta edini kasneje razvili postpozitivni člen ob samostalniki in pridevniku, znan je tudi v nekaterih ruskih in srbskih narečjih (*človek-ъt, -ot, knjiga-ta, more-to* in druge možnosti z *-ov, -va, -vo* ter *-on, -na, -no*), a ta oblikovna značilnost je rezultat jezikovne interference, saj je za vse jezike balkanske zveze (albanščina, grščina, romunščina, bolgarščina, makedonščina) značilen postpozitivni člen, za albanskega in romunskega celo obojni. Tudi lužiška srbsščina in slovenščina, kakor razpravlja Löttsch,⁷ sta pod podobnimi bilingvističnimi pogoji jezikov nesorodnih struktur, le da pod vplivom nemščine, razvili člen, vendar se razvrstitev člena z nemščino ne ujema. Omejen je le na pridevniško kategorijo.

Prav to pa je važen podatek za pojasnitev samostojnosti ali nesamostojnosti kakega jezikovnega pojava, saj je prav razvrstitev jezikovnih sredstev odraz funkcionalnih zakonitosti jezikovnega sistema.

Že prvim slovenskim slovničarjem (Bohorič, Pohlin, Gutschmann), ki so navajali sklanjatveni vzorec za člen, je bilo jasno, da slovenščina pravega člena nima. Upoštevali so določni člen po nemških slovnica kot »Geschlechtswort«, njegovo rabo odsvetovali, a se mu predvsem preva-

⁵ U. Weinreich, *Languages in contact*, Hague 1967.

⁶ J. Kurz, *K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštním zřetelem k staroslověnštině*, *Byzantinoslavica* VII, Praha 1957-58, str. 212-340.

⁷ R. Löttsch, *Zur Typologie grammatischer Interferenzerscheinungen im Bereich des Nomens*; Letopis Instituta za serbski ludospyt, Budyšin, 1969, 1970.

jalci vendarle niso znali dosledno in docela izogniti. Zavedali so se njegove pomenske dvojnosti, saj so rabili obliko *ta, tu* za člen in za zaimmek.

Prav v zvezi z rabo kazalnega zaimka oziroma določnega člena (*ta, tu*) pa je ostala neopažena še ena značilnost: v vseh položajih, kjer bi bil kazalni zaimmek *ta, tu* lahko zamenljiv s členom ali pa distribucijsko prepogost (stilistično enoličen), so starejši pisci kazalni zaimmek pisali s podarnim členkom *le-* spredaj (*letu, leta*), ki se je razširil celo na krajevne in časovne prislove. Prav tako so iz enakih pomensko-stilističnih razlogov uporabljali takrat še najbrž sinonimično možnost kazalnega zaimka *taifti, taifta, tuiftu*. Členek *le-* pred zaimkom (enako *-ifti, -ifta, -iftu* za zaimkom) je imel važno razlikovalno pomensko funkcijo (v knjižnem jeziku je izginil hkrati z odpravo člena (*leta človek* in *ta človek*)).

Določni člen je v zgodnjih spisih 16. stol. ob samostalniku in pridevniku izredno pogost. Njegova pogostnost in razvrstitev se pri različnih piscih ne ujemata. V uvodih protestantov in v izvirnejših delih kasnejših stoletij se člen ob samostalniku vedno bolj izgublja. Obstojen je le ob posesivnem genitivu (*sin tiga človeka*), ob nominalnih zvezah (*ta shiva voda*), utrjuje pa se trajno ob določnem pridevniku (*ta dober*), primerniku, presežniku, pri samostalniško rabljenem pridevniku (*ta narbul'hi; ta duhovni*), pri vrstilnem in množilnem števniku (*ta prvi, to prvokrat*), pred svojilnim zaimkom (*tu moje...*), ali celo pred deležnikom na *-č* (tem skupaj sedeočim) ali pridevniškim prislovom.

V zgodnjih Trubarjevih prevodih (Catechismus 1551 in Ta Evangelii svetiga Matevsha, 1555) sta pogostnost in razvrstitev člena ob samostalniku in pridevniku nedvomno suženjsko odvisna od predloge (gramatični kalk!); kasneje, že pri Krelju in Dalmatinu, pa se je izoblikovala svojevrstna razvrstitev člena; ta razvrstitev delno še spominja na prvotni Trubarjev knjižni »kliše«, a se je v nadaljnjem razvoju knjižnega jezika 17. in 18. stoletja osamosvojila v skladu z zakonitostmi pogovornega jezika, kjer je člen ob pridevniški kategoriji očitno razvil svojo določitevno, stilistično in delno sintaktično funkcijo. Tako se npr. okrepljenji zaimmek (*leta*) izjemno redko pojavlja v sintaktičnih zvezah tipa *Ta... katiri*, kjer je njegova zaimenska pomenska funkcija nedvomna. Za vse obravnavano prim. potrditve v naslednjem gradivu:

Trubar: V *tim zhařu* Pride Ioannes *ta kerftnik*, inu pridiguie *oti push-zhaui te Iudouske deshele*, inu prau, Deite pokuro, *tu nebeshku* kraleftu ie blisi prishlu. Inu *on* je *leta*, od kateriga Efaias prerok gouori, kir prau (Evang. S. M. str. 6). Ieft vom poucim, de Bug premore is *letiga kamine* otroke *timu Abrahamu* obuditi (Evang. S. M. str. 6).

Dalmatin:⁸ *Leta ie ta Maria Magdalena, od katere ie Iesus bil isignal fedem sludieu (Pasion, str. 35). Tih Neuernih ymcine inu blagu pogine: Inu ti Bogaboiezhi sbiraio prauie shaze (J. Sirah, str. 175).*

Že pri Dalmatinu je dovolj primerov, kjer pred samostalnikom ali celo pred določnim pridevnikom ni več člena; pri Krelju je to že skoraj pravilo; pogosti so primeri, ko je možna še obojna razlaga oblike *tu, ta*:

Dalmatin: Vbijaine, kry, kreg, Mezh, Nefrezha, Lakota, pogubleine, inu Marter, letu letu vse ie poftaulenu super *te Neuerne*. Sakai tudi *ta greshni* popot ie sa nih volo moral priti (J. Sirah str. 174).

Krelj:⁹ Inu vémo, da ie Ftari Sakon le fkusi volovio, telezhio inu Ovzhio krij potèrdien (Postila, CXLII). On ie bil *ta pravi* Isaak, kijr ie sam dèrva nefal (Postila, CLXII). Kai pravi Pilatuf na *leto toshbo?* (Postila, CLIX). Nifhtar manie, taku ga *ta lakomni* Hudizh obfede inu prevsame, da fray sa eno malo rezh, sa tridefet denariov fvoiga Moiftra, Gofpuda inu Isvelizharia proda inu ferrata (Postila, CXLVIII). Inu ie bil pripravni dan k'velikinozhi, *ta thefta* ura (P., CLXI).

Evangelia inv Lystvvi od Čandkove izdaje (1615) dalje vse do Japlja (1787) kažejo v pogledu rabe člena približno isto nakazano stanje, saj je znano, da je bila v teh delih in v prevodih »Kempenzarja« knjižna tradicija še najmočnejša.

Čandik:¹⁰ Na Pèrvi dan *téh opprefnih* kruhou (str. 50). Ravnu taku tudi je on *ta Kelih* vsël po vezhèrji, inu je sahvâlil, ga je nym dal, inu je rekal: Pyte is *tiga* vfi: sakaj *letú* je moja kry *tiga noviga* Testamenta (str. 51). *Taiſti Jóger* je snan biu *timu Vihſhimu* Farju, inu je fhâl notèr s'Iesufam *v'tiga Vihſhiga* Farja dvor (str. 58). *Letiga* pak nihzhe *téh* pèr mysy *fedeozhizh* néj véjdel, hzhemu je on *tu* k'njemu rékal (str. 53). On je gori vftal, inu néj tukaj: Polé letu je *tu mejstu*, kér fo ga bily polushili (str. 76).

Hipolit:¹¹ Sakaj *letá* je *ta prava* laftnúft *tih Kézarjou*, de túliku vjèrujejo, kúlikar jim dopade (str. 12). Pokufhájte inu glédajte, kakú sladák je duh *tiga Gofpúda v'letih búkoizah* (str. 14). Katéri pres Jésufa shivy, *ta* je *ta nar syrótníſhi*, kàteri je pak per Jésufu v'gnadi, *letá* je *nar ta bogatíſhi* (str. 197).

Paglovec:¹² Joseph pak je kupil *eno zhiſto* tenzhizo, inu je *tu telu* dol fnel, inu je *taiſtu* u'tenzhizo obvil (str. 115). Taiſti je, katerimu jeft *ta omozhen* kruh bom podal (str. 79). *Leta* pak je vafha ura, inu *te temme* oblaft (str. 87).

⁸ J. Dalmatin, Jesvs Sirah. Ali negove bvquice, v Lvblani 1575.

⁹ S. Krelj, Postilla slovenska, 1567.

¹⁰ Evangelia inv Lystvvi, ...na fvitlobo dani 1615.

¹¹ P. Hipolit, Buquize od Slejda inu Navúka... V'Lublani 1719.

¹² I. Paglovec, Evangelia inu Branie... V'Lublani 1764.

G u t s m a n n:¹³ *Ta Jogra* pak fta fhla, v'to meftu, inu sta nefhla, koker je on nyma bil povedal, inu fta tu *Velikunozhnu Jagnie* perpravila (str. 76). Sakai nafh Gospud Jesus v'tei nozhi, kader je isdan biu, je vseu *te kruh*, je sahvaliu, ga je reslomiu, inu je rekeu: vsemite, inu jeite, *letu* je moje telu, katiru bo sa vafs isdanu (str. 75).

Pri Kastelcu, Svetokriškem in Basarju in nadalje pri piscih, ki so pisali izvirna nabožna dela, je člen (določni in nedoločni) veliko manj pogost, izpričuje pa podobno ustaljenost, kot je znana v osrednjem pogovornem jeziku. Najdemo ga pred določno obliko pridevnika in njegovimi pomenskimi ekvivalenti, ob samostalniku pa delno še pri posevnem genitivu ali v nominalni zvezi (pridevnik + samostalnik), in to večinoma v citatih iz Biblije, ali pa je uporabljen kot čisto knjižno stilično (retorično) sredstvo:

K a s t e l e z: famu *letú* je *tú* pravu vupanie, kateru fe poftavi na *to narvekfho* inu narzhaftitihlo dobruto. *Tá*, kateri na Boga savupa, *tá* nebó nigdár poginul (Nebeshki Zyl, V'Lublani 1684, str. 147).

S v e t o k r i š k i:¹⁴ Gospud vpraša kuharja, kej je *ta druga* noga ostala. Odgovori: »*Le-te tice* imajo eno samo nogo (str. 90). Jest sem *en mesar*. *Le-ta antverh* je potreben zakaj ob našim času ljudje ne morjo živeti kakor *od začetka tiga svejta*, kir so *sad te zemle* jejdlj (str. 87). Poberi se proč od mene *špiža te smerti, priložnost tiga greha*, glava peklenska (str. 68). Naš dan je *tu tekoče* živejne, nuč je *ta smrtna ura*. *Tu*, kar čez dan našiga živejna mislimo inu delamo, *le-tu* nam se bo sajnalu ponoči naše smrti, za volo *tiga* sedaj je čas mislit inu delat *tu*, kar bomo želeli na *taisto* posledno uro delat inu mislit (str. 179). Nej skoraj mogoče, de *ta, kateri* je vselej živel, kakor *en škodliovi* inu *neusmileni* lev, bi mogel umrejeti kakor *tu krotku jagniče* (str. 182). S *krila teh lotre* se ne gre v krilu očeta nebeškiga (str. 181).

B a s a r:¹⁵ Pred fabo bo vidil *ta ftrashni* grob, u'katerimu bodo gnylli njega lepi vudi u'tovarhvtvi *teh krot*, kazh inu zhervov (str. 44). Lubi bratie, shivyte u'myru, toku bo *Bog tè lubesni*, inu *tiga myru* s'vami (str. 282).

Pogosti so že primeri brez člena celo ob določni obliki pridevnika in tudi sicer se raba zaimkov ujema z razvrstitvijo v sodobnem jeziku:

Pravizhni, inu verni bodo zhaftiti gori uftali, inu bodo sadobili lepoto, zhaft, shivljenje, inu vefelje (str. 171). *Ta hlod* bo dober sa ftreho, *guni* sa tram, *ta* sa fhperauz, *guni* sa podpornio (str. 3).

V izvirnih posvetnih tekstih ob koncu 18. stol. se člen še bolj omeji; zmanjša svojo pogostnost celo v ustaljenih možnostih. Spet pa je v pre-

¹³ O. Gutschmann, *Evangelie inu Branje ali Pisme ... V'Zelouzi* 1780.

¹⁴ Svetokriški, *Pridige*. Uredil F. Bohanec, Ljubljana 1969.

¹⁵ J. Basar, *Pridige is bukviz imenovanih Exercitia ... Labaci* 1754.

vodih na vseh omenjenih mestih pogostejši. Zanimivi sta v Pohlinoi slovnici (Kraynska Grammatika 1768, 1783) naslednji ugotovitvi o členu: »In Befimmung des Artickels darf man sich auf keine andere Sprache richten« (1. izdaja). »Geschlechtwörter (Ta Krayl, Ta Krayliza, Tu Serze) allererst ift beftimmet worden, nichts deftoweniger lasen fellben die Krayner bey ihren Hauptwörten in der Rede fehr oft nicht nur Kürze, sondern wohl auch Zierlichkeit halber gar hinweg« (2. izd.). Iz tega je razvidno, da je bil v pismenem jeziku člen pred samostalnikom zgolj knjižnega značaja.

Pohlin:¹⁶ Od popadanja ftekleh pesôv, inu *teh narbulsheh* perpomozh zhes *tu* (str. 351). Nje se je namrež Sdęlu, da na metli, ali burklah po luftu jeřdare, inu na Kleku pļeshe, kjer se *ta hude* v'podobi *enega Kofla* perkasuje. *Tu* je tudi *leta* lusht dobila na Klek jidti, ter je njo fa *to zupresko* fhavbo prosila, inu una je *to* tudi nji dala (str. 345).

Primerjava Japljevega prevoda Novega testamenta s prevodi vzhodnih slovenskih piscev, kot sta oba Küzmiča ali kajkavski pisec Petretić, dokazuje, da je raba člena omejena predvsem na osrednji knjižni jezik, saj je pri prekmurskih piscih le redko izpričan samo ob določni obliki pridevnika ali ob samostalniško rabljenem pridevniku. Seveda se kazalni zaimki z osrednjimi možnostmi v oblikovnem pogledu ne ujemajo (ta:ete), ujema pa se razvrstitev kazalnih zaimkov:

Japelj:¹⁷ *Ti ftejpi* vidio, krulovi hódio, góbovi fo ozhifheni, gluhi flifhio, *ti męrtvi* gori vřtajajo, inu *tim vbógim* fe Evangeli osnanjuje (str. 45).

M. Küzmič:¹⁸ Szlejpi vidio, plantavi hodio, gobavci fze ocsiscávajo, glühi csüjejo, mrtvi gori řztanýjejo, nevolnim fze Evangyliom nazviscáva (str. 4).

Japelj: Pole *ti Modri* fo priřhli is jutrovih dęshel v'Jerusalem. Rekózhi: kej je *ta rojeni krajl tih Judov?* (str. 4).

Küzmič: Ovo Moudri fzo prishli od Szuncsenoga Szhoda v- Jeru'sálem, govoręci: Gde je, kí fze je naroudo Kráo Sidovřki? (str. 15).

Japelj: Řęfnizhnu vam povem, da vse *letó* bo priřhlu zhes *letá rod* (str. 113).

Küzmič: Zařftino velim vám: pridejo vřza *eta* na *tę národ* (str. 10).

Japelj: *Letá je taifti Jógęr*, katęri od *letęh řęzhy* prizhuje, inu je *letó* pifsal (str. 526).

¹⁶ M. Pohlin Kmetam sa potrebo inu pomozh ..., Na Duneju 1789.

¹⁷ J. Japelj, Svetu Pismu Noviga Testamenta ... Labaci 1784.

¹⁸ M. Küzmics, Szvéti Evangeliomi ... V Szombothelyi 1804.

K ů z m i č: *Ete* je on vucsenik, steri Izvedocsi *eta*, i *tá* je piŷao (str. 12).

J a p e l j: Syn, ti fi vfelej pèr meni, inu vfe *tó moje* je tvoje (str. 44).

Prav tako je v Vodnikovih Novicah in v Linhartovih dramskih delih določni člen razmeroma redek, omejen na pridevniško kategorijo in posesivni genitiv:

L i n h a r t:¹⁹ Če Šternfeldovka zvej, tok je moja reč per kraji, tok bo zlode *to bogato* vdovo in še naverh Micko vzel (str. 17). Špas bo *ta velki* inu nazadne jest Matička dobim (str. 80). Ta tožba se *en drug dan* naprej vzame (str. 90) ... inu sim jim zastopit dal, de ima še dones *en zali* gospod k njim v vas priti (str. 7). Perpelite jih tedej; vašo veselje bo *to moje* (str. 50).

V o d n i k:²⁰ Ravno ta dan je *svet tih ŷtarifih* poterdil, de je fizer kervamozhnikam (terroriftam) njih pregrefhenje posableno (Nro 1.). Na 5. Grud. fo bile bukve deshelnih poftav v'Parisu *ta pervikrat* naprej brane (Nro. 2). Njih Svitloft Zefariza fo 22. *dan tiga* meŷa eno Prinzefino frezhno rodili (Nro 10). Napis je *leta*: Srezhno odgnanje fushne proftofti ... (Nro. 14).

V Ravnikarjevih delih (Sgodbe Svetiga Pisma sa Mlade Ljudi, 1815) pa določni in nedoločni člen izgineta iz knjižnega jezika, pa tudi razvrstitev drugih zaimkov v samostojni in enklitični rabi je v odnosu do predhodnikov zelo spremenjena. Gotovo gre do neke mere za Kopitarjev vpliv. Med tem je izšla njegova slovnica, ki je normiranje slovenskega knjižnega jezika v glasoslovnem, oblikoslovnem, sintaktičnem in leksikalnem pogledu usmerila v rigorozen purizem v odnosu do nemščine, a povečala ozir na slovenska narečja, starocerkveno slovanščino in druge slovanske jezike. Iz uvoda Zgodb pa je razvidno, da je Ravnikar poleg svojega ljudskega jezika upošteval tudi rabo vzhodnih piscev in drugih Slovanov.

R a v n i k a r: Adam in Eva dobita dva finova: Starfhimu je imé bilo Kajn, mlajfhimu Abel (str. 14). Barka obŷtoji na neki gòri na Armenfkim. Verhóvi gorá fe perkasujejo fzhaŷama is vode (str. 20). V'barko pojedeŷ s Ivojimi finóvami s'fvojo sheno in s'shenami Ivojih finov (str. 18). Ta moja anavriza, ki fim jo na oblake djal, ta naj bo snamenje savése med menoj in semlo (str. 22).

Sodobni slovenski slovničarji (Breznik; Bejec-Rupel-Kolarič-Šolar; Toporišič) omenjajo, da ima lahko kazalni zaimek *ta, ta, to* členek (Toporišič uporablja termin navezek) *le* pred ali za zaimkom (*tale* : *le-ta*), vendar z ozirom na obstojnost določnega člena pri pridevniški kategoriji v pogovornem jeziku (*ta stara*; *je potegnul ta kratko*) členek *le* ni samo

¹⁹ A. T. Linhart, Zbrano delo, Ljubljana 1950.

²⁰ V. Vodnik, Lublanske Novize ... V Lublani 1797.

prazen poudarni navezek, kakor se domneva, ampak še nadalje v jeziku ohranja svojo neopazno razlikovalno pomensko funkcijo med členom in kazalnim zaimkom (*ta stara : tale stara žena*). Dokler so slovenski pisatelji pisali člen (ob določni obliki pridevnika), je bil v knjižnem jeziku odnos rabe med kazalnim zaimkom (*leta, letu / ta, tu*) in določnim členom (*ta, ta, tu*) pozicijsko jasen, ustaljen. Od 19. stoletja dalje pa se pod vplivom normativnih navodil v knjižnem jeziku uveljavlja zaimek s poudarnim členkom *le* za zaimkom (*tale, tole, tistile, tule, tjale, zdajle*) in prislovom, kar je predvsem značilnost splošne pogovorne rabe.

РЕЗЮМЕ

Словенские языковые материалы с 16 по 19 вв. свидетельствуют в языке частично оправдано существование определенного и неопределенного артиклей.

В первых писателей 16 в. (Трубар) распределение определенного артикля еще не является отражением закономерности словенской языковой системы. Спределенный артикль появляется под влиянием немецкого подлинника при категории существительного или прилагательного. У преемников Трубара (Крель, Далматин) можно найти уже более оригинальные закономерности употребления и распределения определенного артикля. Он употребляется при категории прилагательного у следующих типов: определенная форма прилагательного (*ta pravi*), притяжательный родительный (*fin tiga zhloveka*), номинальные словосочетания (*ta shiva voda*). Появляется также у местоимений (*to moje*), наречий (*tu dobru*), причастий (*ti fedeozihi*), порядковых и мультипликативных числительных (*ta prvi; to pervokrat*).

В более поздних периодах словесности 17 в. (Кастелец, Светокришки) и 18 в. (Пагловец, Хасл, Басар, Гутсмани, Япель, Похлин, Линхарт, Водник и др.) определенный артикль (*ta, tu*) ограничивается упомянутыми типами прилагательных. Его частотность падает до начала 19 в., когда определенный артикль под влиянием нормативных мер, вопреки констатациям Копитара, что он с определенной формой прилагательного (*ta pravi*) по крайней мере в центральном литературном языке оправдан и живет, — все-же полностью исчезает из литературного языка.

Равникар (*Zgodbe*, 1815) является первым писателем, который в литературном языке полностью избежал употребление артикля и таким образом вызвал новое распределение местоимений в самостоятельном и энклитическом употреблении вообще. У более старых прекурских писателей (оба Кюзмица) и кайкавского писателя Петретича определенный артикль даже при определенной форме прилагательного по сравнению с его употреблением в центральном языке сравнительно редок.

За весь период существования определенного артикля в словенской словесности засвидетельствована разница в форме между определенным артиклем и указательным местоимением (*ta, tu*). В случаях, где была бы возможна семантическая заменяемость между определенным артиклем и указательным ме-

стоимением, указательное местоимение появляется в усиленном виде с частицей *le* пред ним (*leta*) или же с усилительной частицей *-ifti* в конце: *taifti*.

(На пр. *letu je ta pravu pismu; letu je tu mejstu; taifti je, katerimu jeft ta omozhen kruh bom podal.*)

Частица *le* таким образом носит не только усиливающее значение, но и важную смысловую различительную функцию. В этом смысле она характерна также для современного литературного языка («*Če povem ceno oziroma številke, todo le-te jutri, ko jih boste objavili v Delu, že — premajhne.*» *Delo*, 8. XII. 1971.)

С начала 19 в. усилительная частица *le* все более находит применение в конце местоимений и наречий (*tale, tole, tule, takole* и т. д.), что характерно в большей степени для разговорной речи. Благодаря существованию определенного артикля в разговорной речи частица *le* перед местоимением или за ним при определенном прилагательном еще совершает семантически различительную функцию, а при существительном только усилительную функцию.